

BİR NAZİRE ÖRNEĞİ OLARAK TAŞLICALI YAHYÂ'NIN GÜLŞEN-İ ENVÂR'I¹

Kadriye YILMAZ*

ÖZET

16. yüzyılın önemli şairlerinden biri olan Yahyâ Bey (ö.990/1582), Dukakin Beyleri soyundan gelen bir Arnavut Beyzâdesi'dir ve devşirme olarak İstanbul'a getirilir. Yeniçeri ocağında aldığı eğitimin ardından yükselmiş ve Kanûnî'nin yanında Viyana (1529), Alman (1532) ve Irakeyn (1533) seferlerine katılmıştır. Ömrünün sonunda bugünkü Romanya sınırlarında yer alan Tamışvar civarındaki bir hudut boyunda uç beyi olarak çalışmış ve 1582'de İzvornik'te vefat etmiştir.

Arnavut asıllı olmakla birlikte Yahyâ Bey, İstanbul Türkçesinin kudretli bir şairi olmayı başarabilmiştir. Gazel ve kasidelerinde temiz ve sade bir dil kullanmış ancak asıl şöhreti mesnevileriyle yakalamıştır. *Gencîne-i Râz*, *Kitâb-ı Usûl*, *Şâh u Gedâ*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Gülşen-i Envâr* mesnevilerinden meydana gelen bir hamsesi ve dîvânı vardır.

Bunlardan Gülşen-i Envâr (*Nurlar Bahçesi*), 1550'de Kanûnî'ye ithaf edilmiştir. Bazı kaynaklar 1174'te Behramşâh'a ithaf edilen Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına (Sırlar Hazinesi) nazire olarak kabul etmektedirler. Mahzenü'l-esrâr gibi ahlâkî ve hikemî tarzda bir mesnevidir ve onun gibi aruzun *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* kalıbında yazılmıştır. Yaklaşık 3000 beyittir. Mahzenü'l-esrâr 20 "makâle" ve "hikâye"den oluşmakla birlikte Gülşen-i Envâr'ın esas bölümü 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"dir. Bu bölümlerde "hikâye" ve "temsîl"ler yer almaktadır. Ancak mesnevinin bu esas bölümüne geçmeden önce besmele hakkında üç manzume, üç tevhîd, üç münâcât, üç na't, Kanûnî medhiyesi ile sebep-i telîf bölümleri ve ardından şeyhi Üryânî Mehmed Dede'ye övgü ile "Hikâyet-i Hazret-i İmâm-ı Azam" bölümü gelmektedir.

Nizâmî-i Gencevî (d.1141-ö.1214), *Penc Genc* (Beş Hazine) hamsesi ile mesnevi şairlerin başlıca modeli olmuştur. Gülşen-i Envâr'da Nizâmî ile boy ölçüşen Yahyâ, hem Nizâmî'den hem de mesnevi alanının diğer büyük üstatlarından kendisini üstün tutar.

¹ Bu makale 14-16 Kasım 2013 tarihinde Beder Üniversitesi tarafından Arnavutluk'un Tiran şehrinde tertip edilen *Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe"* konulu sempozyumda sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

* Yrd.Doç.Dr.Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta-TÜRKİYE, kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr

Bu bildiride Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ının Türkçe nazireleri ve bu nazirelerden biri olarak kabul edilen Taşlıcalı Yahyâ Bey'e ait olan Gülşen-i Envâr'ın Mahzenü'l-esrâr'la benzerlik ve farkları mukayese edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *mesnevî, Mahzenü'l-esrâr, nazire, Gülşen-i Envâr, Taşlıcalı Yahyâ*

GÜLŞEN-İ ENVAR OF TAŞLICALI YAHYA AS AN EXAMPLE OF NAZİRE

ABSTRACT

Yahyâ Bey, who was one of the most important Albanian originated poets of 16th century, (died in 1582) has been from the Dukakin family. He was brought to Istanbul from Albania with Ottoman enforcement in order to be educated as a soldier. He has graded up in the solidarity system and attained into many important wars. Towards the end of his life he worked as a border soldier in the Tamısvâr city that replaced around Romania border and died in Izvornik.

Although, Yahyâ Bey was an Albanian originated man, he could achieved to be a magnificent poet of Turkish Language. He used a clear and simple language in his ghazals and kasides but his fame had reached peak with his poets in the mesnevi way. He had poet library which consisted of; *Gencine-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şâh u Gedâ, Yûsuf u Züleyhâ, Gülşen-i Envâr.*

The Gülşen-i Envâr (gardens of lights) had attributed to the Kanuni in 1550. According to some sources it was a correspondence (nazire) to the poet named as Mahzenü'l-esrâr (Treasure of Secrets) of Nizâmî. It was written with moral values and written in Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün metric (vezin) and consist of 3000 verse. It has 20 article, stories and presentations. Its main part has 4 sections and in seven grades. Before main part there are three poets regarding with besmele.

Yahyâ Bey appreciates his poem Gülşen-i Envâr as more valuable than masters of mesnevi poets.

In this study the differences and similarities of Mahzenü'l-esrâr of Nizâmî and Gülşen-i Envâr of Yahyâ Bey has been detailed and revealed.

Key Words : *mesnevi, Mahzenü'l-esrâr, Correspondence, Gülşen-i Envâr, Taşlıcalı Yahyâ*

GİRİŞ

Osmanlı kültüründe oldukça yaygın bir metinlerarası (intertextuality) ilişkiler, alışveriş, ithal, yerleştirme ve yeniden yazma geleneği bulunmaktadır. Osmanlı edebiyatının zengin mesnevi geleneği içinde çeviriye dayalı üretilen manzum ve mensur birçok mesnevinin metinlerarası ilişkiler, yeniden yazma vb. bağlamlarda tekrar ele alınması gerekmektedir. Temel prensibi belli bir geleneğe bağlı kalma olan Klâsik Osmanlı edebiyatı, uzmanlarını nihayetinde "telif"- "terceme" ikilemine ve Osmanlı edebiyatının Fars edebiyatının bir taklidi (imitation) mi, yoksa orijinal bir edebiyat mı olduğu sorusuna götürmektedir. Demircioğlu'nun da ifade ettiği gibi özgünlük meselesinin halli için öncelikle bugünkü "çeviri" terimi ile dünkü "terceme/tercüme" teriminin sınırlarını belirlemek gerekmektedir (Demircioğlu 2009: 174).

Tercüme konusunda Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabının "Tercüme" başlıklı bölümünün, Klâsik Türk Edebiyatında *telif dışındaki eserlerle ilgili tasnifini* aşağıya alıyoruz:

- a. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler
- b. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun yapılan çeviriler
- c. Konusu aktararak yapılan çeviriler
- ç. Genişletilerek yapılan çeviriler

Levend, bu dördüncü grupta model bir **A** metninde önemli görülen yerlerin dönüştürülerek yeni bir **B** metninin oluşturulduğunu; üstat bildiği yazara duyduğu saygıdan B metninin müellifinin bu yeni eserini, "telif" olarak değil de "tercüme" olarak adlandırdığını ifade eder (Levend 1998: 80).

Klâsik Türk Edebiyatında büyük yer tutan bu dördüncü gruptaki metinlerin anlaşılabilmesi için Osmanlı edebiyatındaki "tercüme" kavramının sınırlarının tam olarak belirlenmesi; bunun için de tercüme ile ilişkili uygulamalar yoluyla üretilen aktarıma dayalı metinlerdeki *-nazire (benzetme), ıktibas (ödüncleme), tahvil (dönüştürme), telhis (özetleme), hulasa (özünü çıkarma), şerh (açıklama) ve tefsir* gibi- aktarım ve yeniden yazım türü ve derecelerinin incelenmesi daha sağlıklı bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Bunlardan "nazire" Osmanlı'da tercüme ile ilişkili çeviri etkinliğinin önemli bir kavramıdır ve bu kavramı karşılamak için model metne cevap niteliğinden dolayı "cevap" terimi (Levend 1998: 71) -daha çok mesnevi nazireleri için- kullanılmıştır. Timurular döneminde ise "tetebbu" ve "istıkbâl" kelimelerinin de nazire için kullanıldığı bilinmektedir (Köksal 2006: 456).

Nazire terimi, en geleneksel ifadesiyle "bir şairin manzum bir şiirine aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir" anlamına gelir (Köksal 2006: 456). Model alınan metnin zıddını ortaya koymaya "nakîza", model metni gülünç hale dönüştürmeye ise "tehzil" denir. Bir metni olduğu gibi kendine mal etme ise "sirkat" terimi ile karşılır. Gazelin gazele, kasidenin kasideye, mesnevinin mesneviye, divanın divana yapıldığı nazirelere rastlanmaktadır. Bunların dışında az da olsa farklı nazım şekilleri ile yapılmış nazireler de bulunmaktadır.

İslâm dünyasında nazirenin edebî kuramı ile ilgili orijinal görüşleri ilk defa ortaya koyan Abdülkâhir el-Cürçânî (ö.H.471/978)'ye göre nazîre, bir şaire ait şiirin üslûp özelliklerinin onu aşmak amacıyla taklit edilmesidir ("ihtizâ"); bu taklitte kâfiye ve tema birliği şart değildir. Taklit bazı lafzî benzerlikler taşıyorsa açık, taşımıyorsa kapalı taklit adını alır (Durmuş 2006: 455).

Kaynaklardaki nazire tanımına bakıldığında bir metnin nazire sayılması için model aldığı metinle (ana metin: hypertexte), nazire metni (yeni alt metin: hypotexte) arasında hem vezin hem de kâfiye ortaklığı kriter olarak durmaktadır (bu tür kâfiye ve vezin ortaklığı bulunan metinlerde nazire edilen model metne, Osmanlıda "zemin" denilmektedir (Köksal 2006-B: 31); ancak nazire mecmualarına bakıldığında zemin metinle aynı vezinde, fakat farklı kâfiye ve redifte yazılan şiirlerle veya bunun aksine zemin metinle aynı kafiyede, fakat farklı vezinde yazılan şiirlerin de birer nazire olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Hem vezin, hem de kâfiyede müşterek, fakat anlamda farklı olan şiirlerin nazire olarak kabul edilip edilmemesi meselesi de bir diğer durumdur (Toska 2000: 299). Buna göre Cürçânî'nin izahı olan her iki metin arasında üslup benzerliklerinin bulunması daha genel ve daha makul görünmektedir.

Kısacası ana metin ile bundan doğan yeni alt metinde -burada nazire- arasındaki benzerlik üç şekilde gerçekleşir: türsel, biçimsel ve içeriksel. Bu görüşleri topladığımızda basit bir hesaplama ile şu yedi nazire şekli ortaya çıkmaktadır. Elbette ki bu sayı, diğer üslup özelliklerine ait kriterlerle -özellikle mesneviler söz konusu olduğunda bölüm gibi yapı özellikleri de dâhil olur- arttırılabilir.

Birinci sütunda yer alan vezin, kâfiye ve konunun kendinden önceki bir diğer metinle aynı olması (bu benzerlik "+" ile gösterildi) hem şekil hem de konu bakımından tam bir nazire ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir. Vezin, kâfiye ve içerikte hiçbir ilişkinin bulunmaması ("-") ile gösterildi) ise bu açılardan ortak olmayan iki ayrı metinden söz ettiğimiz anlamına gelmektedir.

Vezin	Kâfiye	İçerik
+	+	+
+	+	-
+	-	-
-	+	+
-	+	-
-	-	+
+	-	+
-	-	-

Neden bir şair, bir diğer şairin form ve içerik özelliklerini taklit eder. Bunun sebebini başka sebepler de olmakla birlikte temel olarak "beğeni" şeklinde açıklamak mümkündür. Bu beğeni, şairin kendine ait olabildiği gibi, toplumsal bir nitelik de taşıyabilir. Türk edebiyatında Nizâmî'nin nazirelerinin çokluğunun sosyal bir beğeniye gösterdiği muhakkaktır. Bu beğeni, arka planda bir boy ölçüşme, geçme olgusunu da gizler (Toska 2000: 294). Her ne sebeple olursa olsun Osmanlıda nazire, şairlerin kendilerini geliştirmeleri için bir yöntem olarak görülmüştür (Kurnaz 2007: V). Bu yöntemin Mahzenü'l-esrâr çerçevesinde nasıl uygulandığını Taşlıcalı'nın Gülşen-i Envâr mesnevisi ile ilişkiler kurarak ortaya koymaya çalışacağız.

Mahzenü'l-esrâr

Fars edebiyatında Penc Genc adını verdiği *Mahzenü'l-esrâr*, *Husrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* mesnevilerinden oluşan ilk hamseyi meydana getiren Nizâmî-i Gencevî (d.1141-ö.1209), sadece Fars edebiyatı sahasında değil, Türk edebiyatında da mesnevi şairlerini etkilemeyi başarır. Bunu eserlerinin plan ve tertibindeki ustalığına bağlamaktayız (Zebîhullah-ı Safâ 1388: 319).

Mahzenü'l-esrâr (Sırlar Hazinesi) (1174-1175), Nizâmî'nin hamsesinin ilk mesnevisini oluşturmaktadır. Daha sonra kaleme aldığı dört mesnevisinden muhteva olarak aşk veya kahramanlığı anlatmaması, ahlâkî olması bakımından ayrılmaktadır. Burada Senâî'nin Hadikatü'l-hakika'sını model aldığı düşünülmektedir (Kartal 2013: 62)². Nizâmî bu mesnevisini, Erzincan ve çevresinde hüküm süren Mengücekoğullarından Fahreddin Behram Şâh'a ithaf eder³. "Encâm-ı Kitâb" bölümünde hicri 582/1186 yılında eserini tamamladığını ifade eder⁴. *Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün* kalıbında ve toplam 2210 beyittir.

Planı itibarıyla bir tevhid, iki münâcât, bir mirâciye, dört na't, hükümdara övgü ve onun huzurunda söylenen söz bölümleriyle başlamaktadır. Bundan sonra kitabın tertibi hakkındaki bölüm ile "Güftâr

² Nizâmî, Mahzenü'l-esrâr'da kendi mesnevisini Senâî'nin Hadikatü'l-hakika'sı ile karşılaştırır ve Mahzenü'l-esrâr'ın daha faziletli olduğunu dile getirir (Destgerdi 1384: 34-35). 1946 yılında Nuri Gencosman tarafından Türkçeye yapılan Mahzen-i Esrâr tercümesinde Nizâmî'nin Senâî yerine kendisini Firdevsî'yle karşılaştırdığı şeklindeki bilgi bu açıdan yanlıştır (Nizami 1946: 32). Nizâmî Behramşâh'a sunulan iki mesnevi olduğunu söyler ve bunlardan biri olan kendi eserini diğerinden üstün tutar. نامه دو آمد ز هر دو ناموسگاه / هر دو مسجل به دو بهرامشاه Bu beyitteki bilgi, Firdevsî yerine Senâî'yi işaret etmektedir. Çünkü Senâî eserini Behramşâh-ı Gaznevî'ye Nizâmî ise Behramşâh-ı Selçukî'ye sunmuştur (Destgerdi 1384: 34).

³ Hükümdar Behramşâh, bu mesnevinin karşılığında ona beş bin dinar altın, bir katar deve, pahalı elbiseler ve bir kenize hediye eder (Destgerdi 1384: 5).

⁴ Ancak İran'da Destgerdi tarafından neşre hazırlanan Mahzenü'l-esrâr metninde bu tarih bundan on yıl önce Hicri 582 (M.1186) olarak verilmiştir (Destgerdi 1384: 164).

der-Fazâlet-i Sühan” başlıklı sözün değeri ve şairlik hakkındaki fikirlerine yer verdiği giriş bölümü gelmektedir:

“Kalemi kımıldatan ilk hareket, ilk harf sözden meydana geldi. Halvet perdesini yırtan ilk cilveyi sözle tertibettiler, söz, gönüllere bir ses vermedikçe çamurdan yaratılmış ten içinde can yerleşmedi. Kalem, harekete başlayınca cihanın gözü de açıldı. Sözsüz âlemin sesi çıkmaz. Bu yolda söylenmiş sözler eksik değildir.

Aşk lûgatında söz, bizim canımızdır. Biz sözlerden ibaretiz. Bu yaratıklar da bizim ayvanımızdır. Düşünceleri ifade eden yazı söz kuşlarının kanadlarına bağlanmıştır. Daima taze görünen şu köhne âlem içinde kılı kırk yaran sözden daha keskin bir şey yoktur. Düşüncenin başı, sayının sonu hep sözdür, söz; bunu iyi bil... Sultanlar Ona Sultan demişler. Başkaları başka vasıflar vermişler” (Nizâmî 1946: 34-35)

Söze bu kadar değer veren Nizâmî, kimseden iğreti söz almadığını eserinin tamamen orijinal olduğunu sebab-i telif’te şöyle açıklar:

“Ben ki bu taze gülün şarkısını besteliyorum. Senin bağında hoş sesli bülbülüm, aşkının yolunda bir nefes üfliyeyim, köyünün başında bir çingirak çalayım dedim, kimseden iğreti söz kabul etmedim. Ancak gönlümün söylediğini söyledim. Taze sihirler, sanat oyunları gösterdim. Yeni kalıba göre bir heykel işledim” (Nizami 1946: 32)

Nizâmî, “Gerçekleri Dinleyip Anlamak ve Gönle Yönelmek” başlığını verdiği bölümde, bir sesin (“hâtif”) isteğini eserinde gerçekleştirdiğini ifade eder:

“Böyle ışısız bir gecede gülüstansız bir bahçenin bülbülü olan ben, elem ve kederimi sözlerimle karıştırdım, içten gelen göz yaşları döktüm, kendi sözlerimle beraber birkaç söz daha söyledim. Bu mısralardan artık eksik düşünceler yürüttüm. Gizli bir hatif (halvet hatifi) bana seslendi, ödeyebileceğin kadar borçlan, dedi. Bu temiz ateşin içinde sana suyun ne lüzumu var? Hava senin fermanına boyun eğmiştir, toprak sana ne yapabilir?

Dert getiren toprağı tabuta bırak, parlak ateşi yakuta başışla. Ok atma, ki amacı senin fikrindir. Kamçıyı az vur ki, bineği kendi ayağıdır. Bundan daha fazla duygusuz oturmak gerekmez. Suyun (kudretin) varsa, git, gönül kapısına saç... Gel, bu gök kubbe içinde gönül hikâyeleri söyle, çünkü hoş bir nağmedir. Birer yol kesiciden başka bir şey olmyan düşüncelerinden uzaklaş. Senin yolun kalb yoludur. Kalbi anlamağa çalış.” (Nizami 1946: 41-42)

Görüldüğü gibi Nizâmî'den gönül hikâyeleri söylemesini isteyen hâtif, ondan kırk yıldır tekrar ettiği dersi tekrar etmemesini ister:

“Ancak kırk yaşına basıncadır ki hayat yolculuğunun kazancı nakit haline gelir. Yar, sana şimdi lâzımdır, artık masal okuma. Kırk yıllık dersi şimdi tekrarlama.” (Nizami 1946: 42)

Bundan sonra gelen Mahzenü'l-esrâr'ın son ve asıl bölümü, yirmi “makale” ve her makalenin sonundaki birer “hikâyet/dâstân”ı içermektedir⁵. Başlıkları şunlardır:

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye
1	Makâlet-i Evvel: Der-Âferîneş-i Âdem (Âdem'in Yaratılışı)	Dâstân-ı Padişâh-ı Nevmîd u Âmurzeş Yâften-i U (Ümitsiz Padişah ve Onun Tecrübelemesi)
2	Makâlet-i Devvum: Der-Adl ü Nîgeh-dârî İnsâf (Adalet ve İnsaflı Korumak)	Hikâyet-i Nûşîrevân Bâ Vezîr-i Hod (Nûşîrevan ile Vezirinin Hikâyesi)
3	Makâlet-i Sevvum: Der-Havâdis-i Âlem (Dünya Olayları)	Hikâyet-i Süleymân bâ Dihkân (Süleyman ile Çiğçinin Hikâyesi)
4	Makâlet-i Çihârüm: Der-Râayet-i ez- Rüyyet (Padişahın Tebaasının Haklarını Gözetmesi)	Dâstân-ı Pîr-i Zen bâ Sultan Sencer (Yaşlı Kadın ile Sultan Sencer'in Hikâyesi)
5	Makâlet-i Pencum: Der-Vasf-ı Pîrî (Yaşlılığın Vasıfları)	Dâstân-ı Pîr-i Hiştzen (Yaşlı Kerpiççinin Hikâyesi)
6	Makâlet-i Şeşum: Der-İtibâr-ı Mevcûdât (Varlık Âleminden Ders Almak)	Dâstân-ı Seg ü Sayyâd u Rûbâh (Köpek, Avcı ve Tilkinin Hikâyesi)
7	Makâlet-i Heftum: Der-Fazîlet-i Âdemî ber-Hayvânât (Canlılarda İnsanlık Mertebesinin Üstünlüğü)	Dâstân-ı Fireydûn bâ Âhû (Feridun ve Ceylanın Hikâyesi)
8	Makâlet-i Heştum: Der-Beyân-ı Aferîneş (Yaratılış)	Dâstân-ı Mîve-fürûş u Rûbâh (Meyve Satıcısı ve Tilkinin Hikâyesi)

⁵ Her hikâyenin sonunda kendine dönerek makaledeki mesajı tekrarlar ve okuyucuya da telkinde bulunur (Nizami 1946):

“Kalk, Ey Nizami... Şimdi bol bol ağla, gönüllere kan doldu, kan ağla!...” (s.83)

“Ey Nizami... Daha ne kadar dünya kapısını çalacaksın? Çalacak kapı arıyorsan kalk, din kapısını çal... (s.87)”

“Uyan ey Nizami... Dünya uyuyacak yer değildir. Artık her şeyden geçme zamanının gelip çattığını söylemek vaktidir.” (s.103)

“Kalk ey Nizami... felek göçü yükledi. Sen gece yarısı burada ayağı bağlı ne duruyorsun?...” (s.108)

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye
9	Makâlet-i Nühüm: Der-terk-i Muannât-ı Dünyevî (<i>Dünya Dertlerinden Nasıl Kurtulunacağı</i>)	Dâstân-ı Zâhid-i Tövbe-şiken (<i>Tövbesini Bozan Zâhidin Hikâyesi</i>)
10	Makâlet-i Dehum: Der-Nümüdâr-ı Âhir Zamân (<i>Âhir Zamanın Belirtileri</i>)	Dâstân-ı İsâ (<i>İsa'nın Hikâyesi</i>)
11	Makâlet-i Yâzdehum: Der-Bîvefâ-yı Dünyâ (<i>Dünyanın Vefasızlığı</i>)	Dâstân-ı Mavbid-i Sâhib-nazar (<i>Mavbid-i Sâhib-nazar'ın Hikâyesi</i>)
12	Makâlet-i Devâzdehum: Der-Vedâ-i Menzil-i Hâk (<i>Dünyaya Veda</i>)	Dâstân-ı Du Hakîm-i Mütenâzi (<i>Çelişen İki Hakîm</i>)
13	Makâlet-i Sizdehum: Der-Nikûheş-i Cihân (<i>Dünyanın Kınanması</i>)	Dâstân-ı Hâcî vü Süfî (<i>Hacı ve Süfî'nin Hikâyesi</i>)
14	Makâlet-i Çihârdehum: Der-Nikûheş-i Gaflet (<i>Gafletin Kınanması</i>)	Dâstân-ı Pâdişâh-ı Zâlim bâ Merd-i Râst-gûy (<i>Zalim Padişah ile Doğrucu Adamın Hikâyesi</i>)
15	Makâlet-i Pânzdehum: Der-Nikûheş-i Reşk ber-ân (<i>Kıskanmanın Kınanması</i>)	Dâstân-ı Melik-zâde-i Cevân bâ Düşmenân-ı Pîr (<i>Genç Şehzade ile Yaşlı Düşmanlarının Hikâyesi</i>)
16	Makâlet-i Şânzdehum: Der-Çâbuk Revî (<i>Çabuk İlerleme</i>)	Dâstân-ı Kûdek-i Mecrûh (<i>Yaralı Çocuğun Hikâyesi</i>)
17	Makâlet-i Hevdehum: Der-Perestij ü Tecrid (<i>Kulluk ve Tecrit</i>)	Dâstân-ı Pîr u Mürîd (<i>Yaşlı ve Mürîd'in Hikâyesi</i>)
18	Makâlet-i Hîcdehum: Der-Nikûheş-i Dürüyân (<i>İki Yüzlülerin Kınanması</i>)	Dâstân-ı Cemşid bâ Hâsseğî-i Mehrem (<i>Cemşid ile Yakın Gözdesinin Hikâyesi</i>)
19	Makâlet-i Nûzdehum: Der-İstikbâl-i Âhiret (<i>Âhireti Karşılama</i>)	Dâstân-ı Hârûn Reşid bâ Hallâk (<i>Harun Reşid ile Berberin Hikâyesi</i>)
20	Makâlet-i Bîstum: Der-Vukâhat-i Ebnâ-yi Asr (<i>Zamane Çocuklarının Vefa ve Himmeti</i>)	Dâstân-ı Bülbül bâ Bâz (<i>Bülbül ile Doğan'ın Hikâyesi</i>)

Nizâmî'nin öncelikle sultan ve siyaset adamlarına hitap ettiği başlıklardan da görülmektedir. Halkın dilinden konuşur, sultanları adalete teşvik ederek insanî zaaflarından kurtulmaları için onlara öğütler verir (Dilberpûr 2005: 221). Ele aldığı bir diğer konu tasavvuftur. Züht ve takvada samimiyet ile riyayı göstermeye çalışır. 9. hikâye *Tövbesini Bozan*

Zâhid, 13. hikâye *Hacı ve Süfi*, 17. hikâye *Yaşlı ve Mürid* bunlara örnektir. Ayrıca hayvanlar arasında geçen alegorik ahlâkî hikâyeler de bulunmaktadır.

Türk Edebiyatında Mahzenü'l-esrâr Nazireleri

Eserinde özgün olduğunu ortaya koymaya çalışan Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına Fars, Çağatay ve Anadolu sahalarında pek çok şair kendi mesnevisini benzetmeye gayret etmiştir. Türkçe Mahzenü'l-esrâr nazireleri genel olarak şu üç tiptedir:

1. Mahzenü'l-esrâr'a birebir nazire olanlar (Ahmed Rıdvân, *Mahzenü'l-esrâr*)
2. Mahzenü'l-esrâr'a nazire bir başka Farsça nazireye nazire olanlar (Derviş Hayâlî, *Ravzatü'l-envâr*)
3. Mahzenü'l-esrâr'a benzer kabul edilenler (Taşlıcalı Yahyâ, *Gülşen-i Envâr*; Bursalı Rahmî, *Gül-i Sâd Berg*)

Türkçe başlıca Mahzenü'l-esrâr nazireleri ve bilgilerini şema hâlinde gösteriyoruz:

	Müellif	Eser adı	Tarih	Özellikler
1	Haydar Tilbe	Mahzenü'l-esrâr	14. yüzyıl sonu	Çağatay sahasındadır. Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. 615 beyittir. İlk yedi bâb, hamd, na't ve bağışlamalar, sonraki 16 bâb hikemî makale ve hikâyeleri içerir.
2	Ali Şir Nevâyî	Hayretü'l-ebrâr	1483	Çağatay sahasındadır. Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. 20 makaleden meydana gelmiştir.
3	Derviş Hayâlî	Ravzatü'l-envâr	1449	Mef'ûlü Mefâilün Fe'lün kalıbındadır ve 2182 beyittir. Fâtih'e sunulmuştur. 10 bölüm ile 17 hikâyeden oluşmaktadır. Hâcû-yı Kirmânî'nin Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olarak hazırladığı aynı adlı eserin Türkçeye çevirisidir, ancak Hayâlî eserinde Hâcû'dan bahsetmez.
4	Ahmed Rıdvân	Mahzenü'l-esrâr	1505-1512	II. Bayezid'e sunulmuştur. Nizâmî'nin eseri ile aynı vezindedir. 203 beyittir. 20 makale ve 20 hikâye içermektedir. Şair çeşitli beyitlerde eserin orijinal olduğunu ima etmişse de adı da dâhil olmak üzere bir kaç küçük fark dışında Nizâmî'nin eserinden farkı yoktur.
5	Taşlıcalı Yahyâ	Gülşen-i Envâr	1550	Nizâmî'nin eser ile aynı vezinde olup 3000 beyittir. 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"den oluşur. Her fasıl ve mertebenin sonunda yer alan konu ile ilgili bir hikâyeler ve temsiller gelir. Zemin eserden farklı plandadır.

	Müellif	Eser adı	Tarih	Özellikler
6	Bursalı Rahmî	Gül-i Sad Berg	1567'den önce	Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezindedir. Ancak zemin eser olan Mahzenü'l-esrâr'dan farklı bir planda kaleme alınmıştır. 7 "ravza" ve 7 "hikâye"den meydana gelmektedir.
7	Gelibolulu Mustafâ Âlî	Tuhfetü'l-uşşâk	1570	Feilâtün Feilâtün Feilün vezninde yazılmıştır. 2012 beyittir. 20 makale, 20 hikâye ve 20şer beyitlik münacat üzerine kurulmuştur.
8	Azerî İbrâhim Çelebi	Nakş-ı Hayâl	1579	Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ı ile aynı vezin ve aynı plandadır. Her birini bir "destan"ın takip ettiği 20 "ıkd"dan oluşur.
9	Cinânî	Riyâzü'l-cinân	1579	3. Murad'a sunulmuştur. Toplam 3300 beyittir ve 20 bölümden oluşur. "Ravza" bölümlerinin ardından, "destan" başlığı altında hikâyeler gelmektedir. Bunalımlı bir sıradayken, gaipen bir sesin isteği üzerine mesnevisine başlamış ve Azerî Çelebi'nin isteğine uyarak eserini tamamlamıştır.
10	Nevizâde Atâyî	Nefhâtü'l-ezhâr	1624	Mahzenü'l-esrâr ile aynı vezinde olup toplam 3170 beyittir. "Nefha" adını verdiği 20 bölümden oluşur.

Çağatay ve Anadolu sahasında yazılan ahlâkî konulu mesnevilerin tertip bakımından Mahzenü'l-esrâr ile benzerliklerini daha net bir tablo ile gösteriyoruz⁶:

	Müellif	Eser Adı	Vezin	Plan
1	Ali Şir Nevâyî	<i>Hayretü'l-ebrar</i>	+	+
2	Ahmed Rıdvân	<i>Mahzenü'l-esrâr</i>	+	+
3	Azerî İbrâhim Çelebi	<i>Nakş-ı Hayâl</i>	+	+
4	Nevizâde Atâyî	<i>Nefhâtü'l-ezhâr</i>	+	+
5	Haydar Harezmi	<i>Mahzenü'l-esrâr</i>	+	-
6	Taşlıcalı Yahyâ	<i>Gülşen-i Envâr</i>	+	-
7	Bursalı Rahmî	<i>Gül-i Sad Berg</i>	+	-
8	Gelibolulu Mustafâ Âlî	<i>Tuhfetü'l-uşşâk</i>	-	+
9	Cinânî	<i>Riyâzü'l-cinân</i>	-	+
10	Derviş Hayâlî	<i>Ravzatü'l-envâr</i>	-	-

Bu mesnevilerde "makale"nin (Bazı nazirelerde "ravza", "ıkd" veya "nefha" başlığı da kullanılmıştır) ardından konu ile ilgili birer hikâye ("destan")nin gelmesi mesnevilerin planında benzer olan bir diğer özelliktir.

⁶ Artı işareti (+) nazire olan mesnevinin Mahzenü'l-esrâr ile aynı özelliği taşıdığını, eksi (-) ise farklılıkları göstermektedir.

Bu hikâyelerden bazıları ortak olabilmektedir (Aksoyak 1996: 183). Bununla birlikte çevresel unsurların getirdiği farklılıklar ve özgün tarafların tespiti mesnevilerin değerlerinin ortaya konması için yararlıdır (Kuzubaş 2013: 62).

Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Gülşen-i Envâr'ı

Taşlıcalı Yahyâ'nın (d.1488?-ö.1582) hayatını Şehzâde Mustafa Mersiyesi'ni yazmadan önce ve sonra olarak ikiye ayırabiliriz. Yedi bentlik bu terki-i bend, devletteki ikbalini tersine çevirip gözden düşmesine sebep olurken şiirde onu eşsiz bir mevkiye taşır.

Yahyâ, Arnavut asıllıdır ⁷. Karadağ'ın kuzeyinde bulunan Taşlıca'dan (Pljevlja) İstanbul'a geldiği tahmin edilmektedir. "Taşlıcalı Yahyâ" olarak bilinmesi eserlerinde doğduğu yeri "Sengistân" [Seng: taş] olarak tanımlamasındandır. Aslen Normanlardan *Duc Jean* tarafından İskodra civarına yerleşerek Arnavutlaşmış ve Osmanlı'da önemli konumlara gelen Dukaginzâdeler'dendir. Büyüklerinden duyduğu rivayet doğruysa, Duc Jean muhtemelen Haçlı Seferleri sırasında Ortadoğu'dan dönerken İskodra'ya yerleşmiş olmalıdır (Şentürk 2011: 28). Gülşen-i Envâr'ında bunun hakkında şöyle der:

Arnavudun hâsları ve yeğleri
Nesl-i kadîmüm *Dukagin beğleri*

Mülk-i Arabdan ki firâr itdiler
Taşlu vilâyetde karâr itdiler
(Yahyâ Bey 1001: 21^a)

Devşirme usulüyle Acemi Oğlanlar Ocağına girmiş, Kemal Paşazâde, Kadri Efendi ve Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi gibi zamanın büyük bilginlerinden ders almıştır. Daha sonra bölüğe çıkarak 20'li yaşlarındayken Çaldıran (1514) ve Mısır (1516) seferlerine katılır. Kanûnî'nin Viyana (1529) ve Alman (1532) seferlerinden sonra İbrahim Paşa'nın İrakeyn seferi ile askerliğe devam eder.

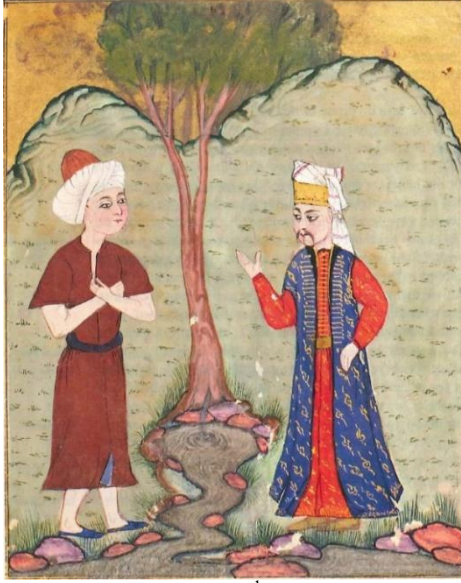
İbrahim Paşa'nın idamından sonra, bir şölen (1548) münasebetiyle sunduğu kasidesi ile Rüstem Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarır. Ebû Eyyûb-ı Ensârî Vakfı mütevelliliği ve akabinde Bursa Orhan Gazi, Kapluca, Bolayır ve İstanbul'daki Bayezid tevliyetlerinin de kendisine verilmesi ile talihi açılıp rahata erer. Bu ikbal, Şehzâde Mustafa'nın katli için yazdığı mersiyesinden sonra (1553) tersine dönecektir. Şu beyitlerde Kanûnî ve Rüstem Paşa'yı yergisi açıkça görülmektedir:

⁷ Yahyâ Bey, Arnavut kökenli oluşuna kayıtsız değildir (Elsie 2012: 128).

Getürdi arkasını yire Zâl-i devr ü zemân
Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyân (*Şehzade Mustafa
Mersiyesi IV. Bend 1. Beyit*)

Bunun gibi işi kim gördi kim işitti aceb
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb (*Şehzade Mustafa
Mersiyesi V. Bend 6. beyit*)

Teftişlerden temiz çıkmasına rağmen paşanın hincından dolayı İzvornik'e sürülür. Süleymaniye Camii'nin tamamlanması üzerine (1557) Kanûnî'ye sunduğu kaside de onun affını sağlayamaz. Rumeli serhaddine giderek Yahyalı Akıncılar Ocağına girip Tamişvar Kalesi'nde serhat gazileriyle gaza ve yağmalara katılmak zorunda kalır. Zigetvar Seferi'nde Kanûnî'ye son bir kaside sunsa da, hükümdarın ölümü üzerine affa mazhar olamaz. Ömrünün sonunda, Gülşenî şeyhi Üryanî Mehmed Dede'ye mürit olur ve tasavvufa yönelir. 1582'de doksanlı yaşlarındayken İzvornik'te vefat etmiştir. Gülşen-i Envâr'da, hayatını şöyle özetler⁸:

Kıldı beni Hâlik-i kevn ü mekân
Bende-i efgende-i Osmâniyân

Niteki taşdan çıkan âb-ı zülâl
Oldum o dem tâlib-i bahr-i kemâl

Hem-dem olup âlim ü dânelara
Uğradı yolum niçe deryâlara

Kendümi fâzıllara kıldım celîs
Mürşid-i kâmillere oldum enîs

İki hüner verdi bana Zü'l-celâl
Biri şecaât biri fazl u kemâl

Birisi miras idi el-hak bana
Biri zekâretten oldu iktizâ

[21^b] Kıldı sipâhî beni şâh-ı güzîn
Eyledi ashâb-ı yemîne karîn

...
Pâdişâh-ı devr-i zamân âkıbet
Virdi bana mertebe-i tevliyet

⁸ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, (hızl: Filiz Kılıç), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, C.II, İstanbul 2010, s.674'te yeni çeri kıyafetleri ile gösterilen Taşlıcalı Yahyâ minyatürü.

Hayli münâsib beğe oldı nasîb
Almadum âsîb ile bir dâne sîb
...
Gerçi bana zulm-i azîm itdiler
Âkıbetü'l-emr zâim itdiler

Oldı murâdum ki sülûkum diyem
Gördüğümü bildiğimi söyliyem (Yahyâ Bey 1001: 21^{a-b})

* * *

Kendi tabiri ile gördüğünü bildiğini söyleyen Yahyâ, bir divan ve “hamse” sahibidir. Hamse’indeki mesnevilerden ilki, saray kapıcılarından Ahmed Şâh adına yazılan *Şâh u Gedâ*’dır ve mecazî aşkın hakikî aşka dönüşümünü hikâye eder. Diğer mesnevileri *Gencîne-i Râz* ile *Kitâb-ı Usûl* de ahlâkî olarak nazmedilmişlerdir (Şentürk 2011: 30).

Son ahlâkî mesnevisi *Gülşen-i Envâr*’ını intisap ettiği Gülşenî tarikatının tesiri ile tasavvufî unsurlarla zenginleştirmiştir. Kesin olmamakla birlikte telif tarihi, hicri 957 (1550) olarak gösterilmektedir ki bu dönemde 60’lı yaşlarındadır. Mesnevisinin yazılma hikâyesini şeyhi, Gülşenî⁹ Mehmed Dede’yi övdüğü bölümde şöyle nakletmektedir:

Zâhiri vîrâne vü mihnet-zede
Bâtını ma’ mûr Muhammed Dede
...
Şehrimüze gelmiş-idi sâbıkâ
Hızır gibi yolda sataşdum ana

İki gün evvelce düşümde fakîr
Beş Arabî beyt didüm bî-nazîr

Çünkü uyandum nitekim şem’-i dîn
Hatıruma gelmedi kaldum hazîn

Okudı bir bir bana inde’l-vusûl
Cümle unuttuğumu andurdı ol

⁹ Yahyâ’nın eserine Gülşen-i Envâr adını tercihi, Gülşenî tarikatine intisabı dolayısıyla olmalıdır.

Sağ elüni sîneme sokdı ‘ıyân
Mürde idüm sanki sağaldum hemân

Sînemün üstinde o beş barmağı
Oldı bana zevk ü safâ ırmağı

Kıldı rumûz ile inâyet bana
Hamse için verdi icâzet bana (Yahyâ Bey 1001: 22^b)

Mesnevi plan itibariyle besmeledeki harflerin üç kısımda (“vasf”) olarak izah edilmesi ile başlar. Bunu üç tevhid, üç münâcât¹⁰, üç na’t¹¹ şeklinde süren üçlü bir yapı daha takip eder. Ardından Kanûnî methiyesi ve “Sebeb-i Telif ve Hasb-i Hâl-i Sâhib-i Tasnîf” kısımları gelir.

Şeyhi, Mehmed Dede’nin övgüsü ve İmam Azam hakkındaki hikâyeden sonra gelen “İhbâr-ı Ahyâr-ı Ulü’l-elbâb İzhâr-ı İtizâr-ı Sâhibü’l-kitâb”da, hamse türünün dört büyük şairi *Nizâmî*, *Hüsrev-i Dehlevî*, *Câmî* ve *Nevâ’î*’yi önce şu sözlerle över:

Şeyh *Nizâmî* güher-i bahr-ı dîn
Halka-ı cem’iyyete oldı nigîn

Dâne-i tesbîh gibi dâimâ
Hep eli altında idi asfiyâ

Hamsesi virdi yedi iklîme bâl
Pençe-i hurşîd-i münevver misâl

Sözde kavî Hind ilinün *Hüsrevi*
Şeyh Nizâmînün odur pey-revi (Yahyâ Bey 1001: 24^b)

...

*Hazret-i Câmî*dür anun sâlisi
Genc-i me’ânînün odur vârisi

Hamsesidür bâ’is-i hengâm-ı ‘ışk
Hams-i mübârekde odur câm-ı ‘ışk

...

¹⁰ Üçüncü münâcâtta bir tenbih ve bir hikâyeye yer almaktadır.

¹¹ Üçüncü na’t miracı içerir.

Mîr Nevâyî gül-i bî-hârdur
Hamsesi bir nâfe-i Tâtârdur

Sözleridür 'ışk odunun sarsarı
Her biri bahr-i gazelün gevheri

Vasf idemem zât-ı hîred-mendini
Ayn-ı 'Acem görmedi mânendini (Yahyâ Bey 1001: 25^a)

Hemen ardından şu sözlerle de yerer:

Şeyh *Nizâmî* n'ola olsa ferîd
Kâbil olan şeyhine eyler mürîd

[26^a] Hüsrev ü Şîrînine ne i'tibâr
Fikr ü hayâl eyle ne ma'nâsı var

Yâr ola bir kâfire bir kâfire
Meyl ide bir fâcîre bir fâcîre

...

Ka'be-i kadründe her ashâb-ı fil
Hüsrev-i Hindî gibi ibnü's-sebîl

Olmaya sen denlü müdebbir kişi
Câmî yanında acemî bir kişi

*Mîr Nevâyî*dür ki emirü'l-keîâm
Hamsesine eylememiş ihtimâm (Yahyâ Bey 1001: 26^a)

Sonunda ise kendisini onların yanında şöyle değerlendirir:

Bir süri üstâd-ı ferîd-i cihân
Âhirete oldı mukaddem revân

Gussa yime râ'iyedür i'tibâr
Sürinün ardınca kalırsa ne var

Fürs elinin fâris-i meydânları
Aşdı bekâ illerine illeri

Yügrük atı olsa kişinün eğer
Ellerün ardınca salur hep geçer

Sözlerini dinledüm itdüm savaş

Eğmedüm ahveş keçisi gibi baş (Yahyâ Bey 1001: 26^a)

Görüldüğü gibi Yahyâ Bey, mesnevi sahasında özgün olmayı başardığını kimseyi taklit etmediğini askerliğinden gelen savaşı unsurlarını da kullanarak ifade etmektedir. Divanı'nda da kendisini Necâtî ile karşılaştırarak özgünlüğünü şu şekilde ifade eder:

Eş'âruma Necâtî nazîre disün eğer

Yahyâ gibi gazelde fasîhü'l-makal ise

(Çavuşoğlu 1983: 244)

Gülşen-i Envâr'ın esaslı olan 4 "fasıl" ve 7 "mertebe"den oluşan asıl kısmının başlıklarını tablo hâlinde aşağıda gösteriyoruz:

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye Bölümü	yaprak ¹²
1	Fasl-ı Evvel Sülûk Beyânundadır	Hikâyet (8 Hikâyet yer almaktadır)	26 ^b
2	Fasl-ı Sâni Terbiyyetü'l-gafilîn ve Mevîzâtü'l-câhilîn	Temsil (2 Temsil yer almaktadır)	34 ^b
	<i>Muğlim-i Asim ü Bed-kâr ü Dil-figâr-ı Berg-i Hazân-vâr Hevâlarına Tâbi' Olup Her Bâr Yirlerini Bâr Eyleyüp Hâba Sezâvâr ve 'Azâba Temâm Mertebede Giriştâr Olduklarıdır ki Beyân Olunur</i>	Hikâyet Temsil Hikâyet Hikâyet Tenbih Hikâyet	
3	Fasl-ı Sâlis Mahabbet-i Dünyâ Bâis-i Meşakkat-i Ukbâ Olduğın Bildirür	Hikâyet (5 Hikâyet yer almaktadır)	45 ^a
4	Fasl-ı Râbi Haslet-i Kanâ'tat Cihet-i Salahiyete Kuvvet Olduğın Bildirür	Hikâyet (2 hikâyet yer almaktadır) Temsil Tenbih Hikâyet	48 ^b
		Bu Temsil Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaâtdür ki Beyân Olunur Temsil	
	Vâridât-ı Rüyâ-yı Sâliha vü Âbide vü Zâhîde Mukaddemât-ı Kerâmât Olduğın Hikâyetidir ki Beyân Olunur	Hikâyet/İntikâl-i Tabir/Temsil İntikâlü't-tabir/Temsil	
	Aksâm-ı Evliyâdan Kısm-ı Evvel/Kısm-ı Sâni/Kısm-ı Sâlis/Kısm-ı Râbi Nev-i Evvel/Nev-i Sâni/Nev-i Sâlis/Nev-i Râbi		

¹² Yaprak numaraları 1593'te istinsah edilen Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu.45 Hk 5152/1'ten alınmıştır.

Sıra	Bölüm Başlığı	Hikâye Bölümü	yaprak ¹²
	Çehâr Erkân-ı İrşâdun Yani Çahar Yârün Ser-çeşmesi Tûr-ı Kâinât Fahr-i Zât Olduğudur		62 ^a
1	Mertebe-i Evvel-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	62 ^b
2	Mertebe-i Sâni-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	65 ^a
3	Mertebe-i Sâlis-i Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	68 ^a
4	Mertebe-i Râbi-i Evliyâ	Hikâyet (3 Hikâyet yer almaktadır)/Nükte	70 ^b
5	Mertebe-i Hâmise-i Evliyâ	Hikâyet (3 Hikâyet yer almaktadır)/Temsil	75 ^b
6	Mertebe-i Sâdise-i Evliyâ	Hikâyet	81 ^a
7	Mertebe-i Sâbi Evliyâ	Hikâyet (2 Hikâyet yer almaktadır)	82 ^b -87 ^a

Gülşen-i Envâr'ın eklemli ve karmaşık bir plana sahip olduğu görülmektedir. Eser, temel olarak iki kesitten oluşmaktadır. "Fasıl" kesitinde dört bölüm hâlinde padişahların nasıl davranması gerektiği, gafilleri uyarmak, dünya sevgisinin ahiret için eziyet ve sıkıntı kaynağı olduğu, kanaat konuları ele alınmıştır.

Bu kesitin sonuna 5 rüya ve onların tabirini içeren bir geçiş kısmı eklenmiştir. Gülşen-i Envâr'ın Yahyâ'nın gördüğü bir rüya üzerine kaleme aldığı burada hatırlayalım. Bunu evlialık mertebelerini 7 bölüm hâlinde işleyen temel ikinci kesit takip etmektedir. Veliliğin 4 kısım olduğu, velilerin yaratılış itibarıyla *hava*, *ateş*, *su* ve *toprağa* benzemesi açıklanır.

Her iki kesit de "hikâye", "tenbih", "temsil" gibi alt birimler içermektedir. Bu alt hikâyeler belirli sayıda ve ritmik olarak gelmemekle birlikte, anlatılanları somutlaştırırlar.

Görüldüğü gibi Mahzenü'l-esrâr'daki "önce bir makale, sonra bir hikâye" şeklindeki sade plan Gülşen-i Envâr'da kullanılamamıştır. Taşlıcalı'nın bu girift plan tercihini daha sonra Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sadberg'inde de görmekteyiz (Ünver 1996: 252). Rahmî'nin eserinin de Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ına nazire olduğu görüşü düşünüldüğünde konu benzerliğinin bazı kaynaklarda nazire için yeterli görüldüğü sonucuna varılmaktadır (Dilberipur 2005, Yeniterzi 2007: 451-452, Erişen 300). Planda ayrılmakla birlikte Mahzenü'l-esrâr ile benzer konularda yazılan bu mesnevilerin İran, Çağatay ve Anadolu sahasında ahlâkî müştereklikleri sağlamada bir faaliyet gösterdikleri muhakkaktır.

Son bölümde Yahyâ, eserinin tercüme veya intihal olmadığından şöyle bahseder:

Nazmlarum döndi benî âdeme
Gün gibi yayıldı bütün âleme

Ter düşüren terceme idenlere
Uğrularun yolına gidenlere

Gelse harâmîye nişân-ı zevâl
Müflis olanlardan ider celb-i mâl

Ben bu harâmîlere hiç uymadum
Cimrilerün eskilerün soymadum (Doğanyigit 1992:187)

SONUÇ

Mahzenü'l-esrâr ile Gülşen-i Envâr'ı mukayese ettiğimizde şu sonuçlarla karşılaşırız:

1. Nizâmî'nin kaleme aldığı ilk mesnevi Mahzenü'l-esrâr iken Yahyâ'nın Gülşen-i Envâr'ı hamsesinin son mesnevisini oluşturur.

2. Nizâmî, Mahzenü'l-esrâr dışındaki diğer mesnevilerinde aşk veya kahramanlık konularını da anlatmaktadır. Buna mukabil Taşlıcalı Yahyâ, mesnevilerinde dinî ve ahlâkî konularla sınırlı kalmıştır.

3. Yahyâ, mesnevisinde Nizâmî'nin Mahzenü'l-esrâr'ıyla aynı vezni kullanmayı tercih etmiştir.

4. Konu ve vezindeki bu benzerlikler beyit sayısı açısından geçerli değildir. Yahyâ'nın mesnevisi yaklaşık 3000 beyit olup Nizâmî'nin mesnevisinden (2210 beyit) 800 beyit kadar daha fazladır.

5. Mahzenü'l-esrâr'da tevhid, münâcât, sebep-i telif gibi klâsik bir mesnevinin başlangıcında olması gereken kısımlardan hemen sonra *Güftâr der-Fazâlet-i Sühan* bölümü gelir ki bu bölüm onun söz ve şiir hakkındaki görüşlerini içermesi bakımından mesnevisinin en orijinal bölümlerindedir. Taşlıcalı Yahyâ'da böyle bir bölümle karşılaşmayız.

6. Mahzen'l-esrâr gizli bir sesin isteği üzerine, Gülşen-i Envâr ise Yahyâ'nın gördüğü bir rüyayı şeyhinin yorumu üzerine kaleme alınır.

7. Mahzenü'l-esrâr'ın esas bölümlü 20 makale 20 hikâyedir. Gülşen-i Envâr'ın asıl kısımları 4 fasıl ve 7 mertebedir.

8. Mahzenü'l-esrâr her makaleden sonra bir hikâyenin gelmesi şeklinde bir düzene sahiptir. Gülşen-i Envâr'da ise hikâyelerin dağılımı bir birinden farklıdır, 8 hikâyenin art arda geldiği dahi görülmektedir.

9. Her iki eserde ortak olan bir hikâyeye rastlanmamaktadır, fakat hikâyeler ahlâkî içerikleri bakımından benzeşmektedirler.

10. Mahzenü'l-esrâr'da belirli bir tarikatın düsturlarına rastlamazken, Yahyâ'nın mesnevisinde mensup olduğu Gülşenî tarikatından gelen tasavvuf izlerini yakalarız. Eserini 4 fasıl ve 7 mertebe üzerine kurması, araya rüya tabirleri ile ilgili bir geçiş bölümü eklemiş olması bu gerçeğe bağlanmalıdır.

Kısaca vezin açısından benzemekle birlikte plan ve hikâyeler açısından Yahyâ'nın mesnevisine bakıldığında Mahzenü'l-esrâr naziresi değil belki ayrı bir telif olarak kabul etmek daha uygun görünmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İsmail Hakkı. 1996. "Mahzenü'l-esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerde Ortak Hikâyeler", *Bilig Dergisi*, Ankara, s.182-190.
- Âşık Çelebi. 2010. *Meşâ'irü's-su'arâ*, (hızl: Filiz Kılıç), İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, C.II, s. 674.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet. 1983. *Yahyâ Bey ve Divânından Örnekler*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİOĞLU, Cemal. 2009. "Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından 'Terceme' ve 'Çeviri' Kavramlarını Yeniden Düşünmek", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume 33/1, Harvard University, s.159-177.
- DESTGERDİ, Hasan Vâhid (hızl.). 1384. *Mahzenü'l-esrâr "Hakîm Nizâmî Gencevî"*, Zevvâr Yay., Tahran.
- DİLBERİPUR, Asgar. 2005. "Nizâmî'nin Türk Edebiyatındaki Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar", (Çev.: M. Fatih Köksal), *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.210-242.
- DOĞANYİĞİT, İbrahim. 1992. *Taşlıcalı Yahya Bey Gülşen-i Envâr*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- DURMUŞ, İsmail. 2006. "Nazîre-Arap Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s.455-456.
- ELSIE, Robert. 2012. *A Biographical Dictionary of Albanian History*, I.B.Tauris & Co. Ltd., New York.
- KARTAL, Ahmet. 2013. *Doğunun Uzun Hikâyesi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul.
- KAYA, B. Ali. 2011. "Taşlıcalı Yahyâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, s.156-157.

- KÖKSAL, M. Fatih. 2006. "Nazîre-Türk Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul, s.456-458.
- KÖKSAL, M. Fatih. 2006-2. *Sana Benzer Güzel Olmaz -Divan Şiirinde Nazire-*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KURNAZ, Cemâl. 2007. *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınları, Ankara.
- KUZUBAŞ, Muhammet. 2013. "Mahzen-i Esrâr ile Nefhatü'l-ezhâr Mukayesesi", *Dedekorkut Dergisi*, C.II, S.3, s.61-89.
- LEVEND, Agâh Sırrı. 1998. *Türk Edebiyatı -Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- NİZAMÎ. 1946. *Mahzen-i Esrar*, (çev.: M. Nuri Gencosman), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla. 2011. "En Hazin Mersiyenin Sahibi: Taşlıcalı Yahya", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 31, İstanbul, s.26-41.
- TOSKA, Zehra. 2000. "İleriye Yönelik Araştırmalarla İlgili Olarak Eski Türk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Olan Tercüme Metinleri Değerlendirmelerde İzlenecek Yöntem/ler Ne Olmalıdır?" *Türklük Bilgisi Araştırmaları (Journal of Turkish Studies)*. Volume 24/1. Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı, Harvard University, s.291-306.
- ÜNVER, İsmail. 1996. "Gülşen-i Envâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul. s. 252-253.
- Yahyâ Bey, Dukâgin-zâde Taşlıcalı. h.1001/m.1593. *Gülşen-i Envâr*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nu. 45 Hk 5152/1.
- YENİTERZİ, Emine. 2007. "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesneviler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.5, S.10, s.433-468 .
- Zebihullah-ı Safâ. 1388. *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, C.I, İntişârât-ı Kaknûs, Tahran, s.315-321.